

Kap 9 : Svenskt eftermäle (I) – ”En fransk marskalk i exilen”.

Angående Karl Johans omedelbara eftermäle var han både beundrad & avskydd. Jag citerar hans ordonnansofficer & adjutant 1831-1844 Samuel Gustaf von Troil (1804-1880).

Den 1 oktober [1830] började jag min] vaktgöring som ordonnansofficer. Jag hade med längtan och nyfikenhet motsett denna tid, emedan jag då skulle på närmare håll få skåda den konung, som gjorde ett så utomordentligt intryck på alla dem, hvilka med honom kommo i beröring.

Karl Johans personlighet, hade nämligen en verkligt storartad prägel. Den var af beskaffenhet att blifva antingen *under-* eller *öfverskattad*. Många missnöjda funnos, vanligen derfor att de [p g a sin dåliga franska] icke uppfattade honom; andra voro hänförda af beundran för hans person. Någon medelväg fans sällan, och ljumhet eller likgiltighet voro känslor, hvarmed han af ingen betraktades. Riddarhusoppositionen och en icke ringa del af pressen klandrade skarpt, synnerligen under hans senaste regeringsår, hvad de kallade systemet, samt konseljen, hvars ledamöter benämndes gubbarne, liksom äfven den åldrige konungen sjelf och det stora inflytande den ädle excellensen Brahe på honom utöfvade. Den öfvervägande delen af nationen, synnerligen militären, betraktade med en beundran utan like den store härföraren, den statskloke politikern, den menniskovänlige regenten.

Att jag hörde till dessa senares antal behöfver ej sägas. Konungen hade, vid det företräde han kort före min utländska resa mig beviljade, på mitt unga sinne gjort ett utomordentligt intryck; och nu hoppades jag att dagligen under min ordonnansvakt få se honom och med honom komma i beröring.

Denna förväntan blef dock snart tillintetgjord. Huru älsklig, vänlig och nedlåtande Karl Johan kunde vara, visste han dock att städse hålla den kungliga värdigheten i helgd, och det föll honom derfor aldrig in att åt sina ordonnansofficerare inrymma något närmande till sin person eller åt dem medgifva det fria tillträdet till sängkammaren, som tillika var hans ständiga arbetsrum.

...

Under november månad 1836 gjorde jag min sista ordonnansofficerstjänst, vid hvars slut jag utnämndes till adjutant hos konung Karl Johan. Den 1 påföljande mars började jag i sistnämnda egenskap tjenstgöra, och genast erhöll jag en klar insigt om olikheten af dessa båda befattningar. Om ordonnansofficern saknade allt närmare tillträde hos konungens person, så var förhållandet alldeles motsatt med adjutanten och kabinettskammarherren. Med dem älskade konungen att öppet uttala sig öfver alla förekommande frågor. Dem använde han i olika riktningar, för att pröfva deras förmåga, och till dem ansåg han sig kunna hysa ett så odeladt förtroende, att han mången gång yttrade sig om allt hvad som låg honom om hjertat, utan att lägga band på den franska sirlighet, hvarmed personer och sakförhållanden af honom bedömdes. Sådana förtroenden hade aldrig bort missbrukas. Tyvärr saknades dock ej exempel, att ett och annat inom sängkammaren fäldt yttrande blef genom obetänksamhet kringburet; och konungens ovänner försummade då aldrig att deraf begagna sig för att i en skef dager framställa hans tänke- och handlingssätt.

Under tjenstgöringen var det i synnerhet de så kallade morgonbesöken, då de vakthafvande inträdde för att helsa på konungen, hvilka hos en hvar, som i dem deltagit, qvarlemnade ett oförgätligt minne. Ännu oförtröttad af dagens regeringsbestyr, älskade Karl Johan att vid detta tillfälle, en half eller helt timme, samtala med sin omgifning i alla möjliga ämnen. Det var då, som han ofta återkom till sitt förflutna lif och till de stora tilldragelserna under franska revolutionen. Hans minne och historiska

kunskaper voro förvånande, och, af naturen född vältalare, gaf han åt alla sina skildringar en hög grad af liflighet och behag. Det fans blott ett ämne, hvarmed konungen, synnerligen under slutet af sin lefnad, tröttade sina åhörare : finansläran. Detta var ibland de få ämnen, i hvilka han *ej* egde någon öfverlägsen kännedom. Men liksom så många andra stora hade äfven Karl Johan en svag sida, som yttrade sig deruti, att han trodde sig förstå finanser bättre än någon annan. Då konungen kom in på detta ämne, stodo vi, uppvaktningen, stumma som Egyptens prester. Eljest deltogo vi i samtalet, så mycket skyldig grannlagenhet det medgaf. Man har påstått, att Karl Johan icke tålde motsägelser. Detta egde sin fulla riktighet, derest man ville försöka att, under det han talade, göra invändningar; men om man deremot afbidade slutet af hans anförande och då stillatigande antog en tveksam uppsyn, yttrade konungen nästan alltid: ”Eh bien, mon ami, vous ne dites rien?” – och voro en gång dessa ord utsagda, kunde man vara förvissad, att han med största tålamod åhörde åsigtter, stridande mot hans egna, och att han både tog och gaf skäl. Det säkra är, att vi sällan utträdde ur konungens sängkammare utan att hafva inhemtat något nytt eller lärt oss att betrakta gamla, välkända sanningar under en mera mångsidig synpunkt än förut.¹

*

Den som bör haft bäst möjligheter att skildra Karl Johans person var hans barndomsvän, förvaltare, adjutant & handsekreterare Louis Marie de Camps (1765-1844). Ledamoten i prästeståndet Henrik Schönbeck (1810-1896) var 1833-1835 informator i huset & har fört vidare en del uttalanden. de Camps var angelägen om att framhålla Karl Johans storhet, men hade även ett par randanmärkningar:

Så yttrade han [de Camps] en gång: Karl Johan har alltid synts mig stor, ja sublim i behandlingen af stora frågor och vid ödesdiga tillfällen. Då fanns det icke något dunkel, som *ej* hans skarpblick förmådde genomtränga, intet som kunde rubba hans plastiska lugn eller bringa någon af hans stora själsförmögenheter ur sin jämvigt. Sådan såg jag honom på slagfälten och sådan hörde jag honom i rådslagen. Om också en vulkan af harm och förbittring sjöd inom hans bröst, eller om alla som voro i hans närhet voro rådvilla och förtviflade, så kunde man deraf aldrig skönja någon påverkan i hans yttre, hans ord eller hans hållning. Men deremot kunde han af obetydliga, hvardagliga tilldragelser, af ett oförsigtigt ord, som tillfälligtvis yttrades, en misstanke som plötsligen hos honom uppkom, bringas till sådana vredesutbrott, att han derunder både svårt förgick sig och stundom förolämpade äfven dem som han värderade. Det sydländska blodets vågor lugnades likväl snart, om det fanns någon tillstädes, som förstod att öppna en strömfåra för deras utlopp. Detta var emellertid icke alltid händelsen och då kunde uppbrusningen stundom länge fortfara.²

...

Ursprunget till den politik som Karl Johan omfattade och äfven lyckades genomföra, då Norge förenades med Sverige, ansåg generalen [de Camps] vara att söka, icke hos Karl Johan sjelf, utan hos högt ansedde och utmärkte svenske statsmän. Han meddelade derom följande.

Då öfverstelöjtnanten och kabinetssekreterareu grefve Gustaf Fredrik Mörner af Karl XIII sändes till Paris för att frambära budskapet om Karl Johans val till kronprins, medförde han äfven från dåvarande statsrådet, grefve Baltzar Bogislaus von Platen en skrifvelse rörande en möjlig och önskvärd förbindelse med Norge. Denna skrifvelse är

¹ von Troil 1885: ss. 46-49.

² Schönbeck 1878: s. 14.

senare tryckt som bilaga till 6:te delen af de Schinkelska minnena. Redan innan grefve Mörner anlände till Paris hade Karl Johan förskaffat sig utförliga och tillförlitliga underrättelser om ledamöterna i svenska regeringen och andra inom landet märkvärdiga män. Bland dessa hade han företrädesvis fäst sig vid grefve von Platen, som genom de olika och viktiga värf, han redan då utfört, och den karaktärsfasthet och fosterlandskärlek, han derunder ådagalagt, mest tilltalat honom. Det var då helt naturligt, att den första skrift af politiskt innehåll som han från Sverige erhöll, och detta från den man han der i landet stälde högst, framlemnad till honom genom ett ombud som åtnjöt både det gamla och nya hofvets förtroende, skulle på honom göra ett outplånligt intryck.

Väl var det honom bekant, att det stora flertalet i landet ännu traktade efter ett återvinnande af Finland och att föreställningen om att detta kunde ske just genom honom, varit den starkaste driffjedern till hans val. Men han visste äfven, att det föregående tronföljarevalet uteslutande tillkommit under den förutsättning, att en från Norges sida frivillig anslutning till Sverige derigenom skulle kunna åstadkommas. Han visste likaledes, att alla Sveriges stora regenter verkat för, eller åtminstone önskat en sådan förening. Honom syntes denna vida fördelaktigare och i framtiden säkrare att sammanhålla, än en förnyad förening med Finland. Ehuru han visst icke betraktade det som omöjligt, att antingen på underhandlingens väg eller vid ett förutsedt fredsbrott mellan Frankrike och Ryssland, genom att lägga sitt härförarevärd i händelsernas vägskäl, kunna åstadkomma en återförening med Finland, så såg han dock deruti en fortfarande fara och till slut en ny förlust för Sverige af denna provins, så snart Ryssland återhemtat sina krafter efter det stundande kriget.

Sålunda införlifvade han sig allt mer och mer med den framställning grefve von Platan gjort om en förening med Norge. Denna framställning blef för honom ett vademecum som han alltid troget vårdade, äfven då han fann att blott ett ringa fåtal af nationens män häruti tänkte lika med honom och då så många hinder uppreste sig mot genomförandet af denna hans adopterade älsklingsplan. Äfven de Platenska åsigterna, som senare understöddes af Adlersparre, om den fria författning som borde tillförsäkras norrmännen, ingick till hela sin omfattning, och måhända något derutöfver, i Karl Johans föreställningssätt, och han genomförde dem äfven, gentemot alla de motsägelser som mötte honom både från konungen, regeringsledamöterna och generalitetet, hvars mest framstående målsman, generalen Adlercreutz, i det yttersta och på det enträgnaste yrkade att Norge borde behandlas som ett eröfradt och underkufvadt land.

Att många efter hand föllo undan från den ställning de i denna fråga till en början intagit mot Karl Johan, skedde då mera af eftergifvenhet för hans vilja och maktord, än af en förändrad öfvertygelse. ”Ni som är ung”, tillade generalen, ”kommer nog att upplefva den dag, då både historien och den allmänna meningen inom landet skänker sitt erkännande åt det förutseende och den högsinhet, som ledde Karl Johan vid hans ännu så mycket klandrade eftergifter åt norrmännens anspråk på politisk sjelfständighet. Han ville icke att de skulle fortfarande känna sig tryckta af det minnet, att Sveriges öfvermakt påtvingat dem ett unionsfördrag, som stred mot deras nationalkänsla. Han ville att Norge skulle fritt utveckla sig i och genom sig sjelf, jämte Sverige, men icke under en för landet främmande statsförfattning”.³

Men så gick det som det gick.

*

³ Schönbeck 1878: ss. 7-9.

Andra var inte så överseende med sin franske korpral. Karl Johans ordonnansofficer (1812), adjutant (1819), kabinettskammarherre (1823) & 1:e hovmarskalk (1827-1832) friherre Johan Otto Nauckhoff (1788-1849) reflekterar i sina memoarer⁴ över Karl Johans olämplighet för sitt kungliga ämbete. Det mesta av hans kritik kan föras tillbaka till Karl Johans okunskap om svenska förhållanden, oförmåga att delegera, behov att i varje läge framstå som allvetande, oförmåga att skilja mellan statens och sina egna intressen, vilja att utnyttja de som stod i beroendeställning och hans hovatmosfär av skryt, självberöm, grovt smicker, råskäll & underdånig lydnad. Karl Johan betedde sig med andra ord som om han fortfarande var en av Napoleons generaler & marskalkar:

Det är bekant, att Karl Johan tillhört franska arméens leder, och att han, äfvensom andra af samma härkomst, hade att tacka franska revolutionen, som bröt dessa leder, för möjligheten att någonsin intaga ställning framför dem. Men deremot äro de få underrättelser, man eger om hans uppfostran, både ofullständiga och otillförlitliga. Hvad man vet är, att han tillhörde den mindre väl lottade medelklassen; - hans literära och sociala bildning måste hafva varit i förhållande dertill - något som fullkomligen instämmer med hvad observationer uti hans senare upphöjda ställning gifva vid handen. - ”Hjertat på barnet är ett vax; hvad man trycker derin, det förgår aldrig” - och detta är sant: ty hvad barnet hör ser och erfar äro föreställningar, som vistas i minnet; mycket deraf kan modifieras, afnötas och undangömmas under mannaåldern, då tvingande omständigheter och öfverlägsna naturgåfvor derom sig förena - men ären förblifva, och vid starkare skiften förnimmas de lätt. Det kan sålunda med temmelig visshet antagas, att han hvarken uti fädernehemmet inhemtade palatsets förhållanden, eller besökte någon akademi åtföljd af informator. Förenämnda omständigheters upptagande må vid första påseendet anses af föga vigt, men de innebära dock grunden till ganska mycket uti Karl Johans förfoganden: han har nämligen aldrig förmått emancipera sig från begäret att främst af allt sköta sitt enskilda intresse, något som hos en statschef måste utgöra en högst vådlig egenskap.

Bernadotte hade redan tillryggalagt 28 år af sin lefnad, innan ens anledning förefans att ana en framtid utöfver den, som han beredt sig att gå till möte; vid denna ålder äro både lättfattligheten och håg för en lärokurs betydligt nedstämnda, men böjelserna öfvergångna till vanor. Sålunda stod han midt uti franska revolutionen, som hastigt förde honom framåt på den militära banan. Af naturen utrustad med ovanliga förståndsgåfvor, eldad af en söderländsk inbillningskraft - Napoleon yttrade: ”ett moriskt blod rann i hans ådror” - kände han sannolikt behovet af en bildning, som gick i bredd med beföringarne; men då funnos i Frankrike inga andra lärosäten, än les sociétés populaires et les bivouacs; den måste följaktligen blifva helt och hållet praktisk, en uppfattning af epokens politiska och militära tilldragelser. Utan tvifvel kände han ock behovet af ett stöd, en grund för denna sålunda inhämtade erfarenhet och sökte den uti det närmaste elementet - historien. Med dennas ledning och sjelf invigd i den minnesvärda epokens både officiella och beslöjade händelser, kan det vidare förmodas, att ett snille, som hans, af naturlig drift, klassificerade sina idéer till systemer och till maximer - och sålunda framstod den improviserade statsman, som Svea sedermera hyllade. I förbigående sagdt var historien den enda kunskapen som jag hört Karl Johan behandla; Han begaf sig ofta och gerna på detta fält, der minnet kunde briljera och fantasien beundransvärdt utsväfvade.

Den, som med uppmärksamhet följt eller genomgått vår civilekonomiska statförvaltningshistoria för 1820- och 30-talen måste vitsorda att den är rik på

⁴ Nauckhoff 1858 & 1880.

experimenter, kors och tvärs, men utfattig på något väsentligt dugligt och godt. Orsaken har här ofvan blifvit antydd: obekantskap med dithörande ämnen, jemte en åt det enskilda intresset oafåtliga vänd håg, hvilken, både först och sist, upptog den tid, som uteslutande bort egnas åt det allmänna.

Metamorfosen från borgerlig börd och undersåte till medlem af en gammal konungaätt och tronföljare var för plötslig, för att icke berusa en person som redan var ingenting mindre än främmande för sjelfkärlekens valspråk - veta allt och kunna allt. Efter sin ankomst till Sverige borde han snart hafva blifvit öfvertygad derom, att svenskarna sjelfva voro, i afseende på den utkorade, intagna af samma öfverspända begrepp. Här, i detta bördaristokratiens hemland gälde det, att framför allt visa sig identisk med värdigheten af k. h. och detta var i sanning ingen lätt sak för den, som kom hit fullkomligt obekant med landets seder och bruk, men än värre obekant med etiketten vid det hof, der han, likt den uppgående solen, framträdde; problemet måste emellertid lösas. Härvid var nödigt att finna en person ständigt tillreds att upplysa, ej mindre om allt som låg inom hofvets domän, än om de större kretsarne och familjeförhållandena; denna person borde därför tillhöra någon af de förnämsta familjerna; han borde hafva en tjenstebefattning i prinsens interiör, som utgjorde en naturlig förevändning att ständigt vara till hands; han borde vara mer smickrad att göra reda för hvarjehanda, än fallen för att inse - och, framför allt vara den höge principalen helt och hållet hängifven, samt tystlåten. Att söka dessa egenskaper hos en äldre routinerad man - om än derjemte begåfvad med erforderliga kunskaper och erfarenhet för att lemna upplysningar om landet och dess befolkning - hade varit en stor oförsigtighet; valet måste alltså falla på någon ung person af böjligt sinnelag, men utan sjelfständighet i karakteren. Lyckan ville, så för det allmänna, som den intresserade, att valet föll på grefve Brahe, som fullkomligt justifierat detsamma.

...

Det var Karl Johans vana vid utnämningen till platser, att i det längsta dermed uppskjuta, allt under beräkning, att omständigheter möjligen kunde inträffa, hvarigenom platsens verkliga bortgifvande till annan person, eller ock blott användande såsom lockmat, lofvade honom större fördel, hvarför man icke borde låta den gå sig ur händerna genom en tidig utnämning. Detta sätt att tilldela löften, ofta hufvudsakligast förknippadt med ändamålet att försätta emottagaren i beroende under en viss tid, - att när ordet "lofva" icke kategoriskt uttalades, likväl begagna sådana välvilliga och förledande uttryck, hvilka, under supplikantens förhoppningsfulla sinnesstämning gerna bort anses likhaltiga med bestämdt löfte - och därför i allmänhet äfven så uppfattades - men sedermera antingen rent af förneka eller tyda dem efter omständigheterna, att tid efter annan uppskjuta afgörandet och sålunda låta den väntande sväfvä uti en för hans ekonomiska förhållanden oftast förderflig ovisshet, - att, när afgörandet ändtligen inträffade, blott till en del eller ofullständigt uppfylla hvad lofvadt varit, - detta sätt, med ett ord, att godtyckligt förfara med personers ömmaste intressen, har hos det vid pålitlighet och ordhållighet vanda svenska folket alstrat otroligt mycken harm och förbittring, samt hufvudsakligen bidragit att från landets förtroende och tillgifvenhet isolera Karl Johan.

...

Med vederbörlig reservation af hvad som rör personligheten enbart, måste den tvetydiga framgång - för att icke rent af säga, missbelåtenhet - hvilken, i ständigt tilltagande, följt Karl Johan, under vården af svenska folkets angelägenheter, tillskrifvas !:o) den brist på nitälskan för osminkad sanning, på frimodighet att den uttala och kraft att den till verkställighet befordra, hvartill såväl den rådgifvande personalen, som högre funktionärer, både enskildt och gemensamt, gjort sig saker från

början och allt igenom; 2:o) konungens fullkomliga obekantskap med svenska språket, hvarigenom han saknade nödig sjelfständighet att uppfatta vårt från andra länders så skiljaktiga statskick, och att på svenska systematiskt kombinera de mått och steg som erfordrades för utvecklingen af landets resurser och befolkningens framskridande till välstånd; samt 3:o) begäret hos konungen att i stor skala förvärfva fast egendom på landet.

Till de tvänne första af dessa ohelsosamma källor får jag väl tillfälle att återkomma, under fortsättningen af mina anteckningar. Nu leder mig den följda ordningen i min berättelse till en analys af den sistnämnda.

Vare sig af politisk beräkning eller af spekulationsanda eller måhända båda delarne, allt nog, Karl Johans förvärfvande af egendomar, var ett olycksdigert företag: mindre därför, att de, i stället att tjena till föresyn genom en högt drifven kultur, företedde motsatsen, stundom gränsande till vanhäfd, och, der de icke medförde förlust, icke gåfvo mer än en à två procent, - mindre därför, att deras förvaltning allt för ofta stälde egaren uti ett otillbörligt förhållande till lokalmyndigheterna, till enskilda och till den arbetande klassen, - mindre för allt sådant, menar jag, än för den otroliga tid, som egaren använde på handhafvandet af dessa enskilda affärer i stället för på det allmännas och landets angelägenheter, hvartill kommer att hans af naturen retliga lynne, under denna, snart sagdt, alldagliga sysselsättning, genom förluster af påräknade inkomster, och trakasserier af alla slag från förvaltningen af dessa egendomar, försattes i en temperatur af otålighet och vresighet, som högst menligt inverkade på de allmänna ärendernas behandling: och torde många öfverilade beslut haft sin upprinnelse uti denna feberaktiga sinnesstämning.

Karl Johan hade inom kort tid förvärfvat följande egendomar: Gellivare verken i Norrbotten, Elfdals porfyryverk, Stjernsund i Nerike, Gammaltorps och Fremmesta i Westergötland, Norkärr på Dal och en annan, jag tror, inom Bohuslän; Engeltofta, Skarhult och Bollerup i Skåne - den förstnämnda kostade i inköp 450,000, den andra 500,000 och den tredje 300,000 rdr allt banko; - dessutom tror jag en egendom i Södermanland och trakten af Svärdsbro, samt ströhemman i Småland, i trakten af Fogelvik.

Begäret att förvärfva var här allt för starkt för att icke vara medfödt; man säg tydligt huru dithörande ämnen anslogo alla fibrer, satte hela varelsen i rörelse; också utgjorde de år ut och år in uti sängkammaren uppstaplade räkenskapsböckerna samt den enskilda ekonomiens bestyr till dess minsta detaljer en lika kär som alldaglig sysselsättning. Sängkammaren var centralpunkten, hvarifrån detaljföreskrifter utgingo, inbillningsmessigt och nyckfullt, lika väl för malmbrotten i Gellivare, som för kornfälten vid Engeltofta. Förstånd, vilja och förmåga - allt befans här i den lyckligaste förening och fullkomlighet. Med så storartade medel hade ock storartade resultater bort ernås; men tyvärr voro de vid förbemälta egendomar, under namn af dels administratorer, dels arrendatorer och inspektorer, anställda personer blott ganska vanliga menniskor, de der icke rätt kunde fatta, långt mindre utföra de höga och omvexlande planer som utgingo från egendoms herrn. - Deraf de förvända åtgärderna och oredan vid förvaltningen af dessa egendomar. Förvaltare klagade öfver vägrade eller uteblifvande penningremisser från centralstyrelsen i Stockholm, hvarigenom än uteblifvandet af allmänna onera uppkom, än brist på utsäde i rättan tid, och än uppehåll uti aflöningar; så uppstodo klagomål och felslagna skördar; trassel i räkenskaperna, verkliga eller påbördade balanser hos förvaltarna följde derpå, sedan ombyten, och i sista rummet tvister med dels de bortkörda förvaltarna, dels med arbetarna.

...

Karl Johan var ytterst ömtålig i fråga om sin kunglighet, särdeles glad åt vördnads- och undergifvenhetsbetygelser, loford och folkynnest. I brist af verkliga vitnesbörd, anlidade han artificiella, och utbetalade genom öfverståhållaren penningar, för hvilka denne hade sig ålagdt att, vid Karl Johans utfärder, i dess väg hafva folk utstådt, som under den kongl. förbifärden borde beneventera medelst hurrarop, - deraf det slutligen i ordspråket vända uttrycket ”hurra-basar”.

...

I trots af hvad jag sett och hört, har det städse väckt min förundran, huru en person, begåfvad med så ljust förstånd, kunnat utan vämjelse fördraga det oförsynta smicker, all den öfverdrift i loford, det krypande i tal och åtbörder, som Karl Johan lät sig väl smaka; men jag har sett verkan merendels vara ofelbar - att stämma honom gynsam, och ofta har ingen annan förtjenst beredt ansökningen framgång.

Hvad som oförmodadt och lätt förvärfvats, kan lätt förloras. Denna reflexion leder icke så sällan till misstänksamhet. Karl Johan utgör ett bevis på tillämpningen. Man igenfinner i Lindebergska ”bidragen till Sveriges historia” förteckningen i sammanhang på dessa löjligen konspirationer, han i sin skuggrädsla trodde sig se till förmån för prins Gustaf af Wasa. - Han må hafva visat hållning på fältet, - men i kabinettet var han klenmodig och misstänksam: deraf det nät af spioneri som han utsträckte öfver det gamla Sveriges ärliga och pålitliga befolkning. Det var honom förbehållet att importera denna i Sverige förut okända, förnedrande vana, hvilkens begagnande slutligen spridde misstroendet ända derhän, att man inom sina hus, inom intimare kretsar, fann nödigt att väga hvarje ord.

...

Han var måhända skicklig härförare, men icke statsman, icke ens administratör. Mäktig af språket och omgifven af en talangfull, allvarlig rådgifvarepersonal, hade han möjligen blifvit en för landet lyckosam regent, - nu var han blott en hinderlig. - Hans fältherrelyne, som icke kunde vänja sig vid motsägelser, och hans mani att vilja synas göra allt sjelf, gaf riktning åt valen af rådgifvarepersonalen. Befordringssystemet hvilade uteslutande på devouement och medgörlighet. Dessa egenskaper i förening med skicklighet anstodo honom redan mindre, men skicklighet i förening med fasthet i viljan att göra den gällande, höll han aflägsnad. - (Napoleon deremot brydde sig föga om devouementet, men så mycket mer om skickligheten.)

Karl Johan kände lika väl sin nullitet uti svenska språket som sin öfverlägsenhet på det franska; - han kände ock sina rådgifvares oförmåga både i franska språket och svenska statsläran: af detta tvåfaldiga skäl förblefvo dessa herrar medgörliga åhörare, när Karl Johan gaf sig det nöjet att för dem på franska hålla långa och sväfvande tal.

Igenom det gällande befordringssystemet åsidosattes helt naturligt att dana en succession af skickligt folk, så väl för embetsverken som för regeringen, hvaraf menliga följder ännu länge skola kännas: och är just detta förhållande en af de svåraste anklagelsepunkterna emot Karl Johan såsom regent. - Embetsmännen i allmänhet, genom detta befordringssystem redan betydligt nedsatta i opinionen, blefvo det än mer genom det föga anseende som han sjelf egnade dem; - men idéen var: Karl Johan för sin person skulle i allt framstå och lysa såsom ändamål; - allt annat blott vara medel.

*

Karl Johan gjorde sig således genom sina politiska lappkast, översitteri, manipulationer & halvsanningar till fiende även med sina närmaste. Diplomaten Carl Axel Löwenhielm (1772-1861) – son u.ä. till Karl XIII (?) & bror till Göran Löwenhielm (1771-1856) som skötte Karl

Johans propagandacentral i Paris – trodde sig ha Karl Johans förtroende, men upptäckte efter publiceringen av Schinkels papper att Karl Johan möjligen duperat även honom. Det finns en opublicerad slutvinjett till hans memoarer:

Nu först är det tid att kasta en återblick öfver C. Johans snedsprång och osäkra beteenden. Hade han handlat ärligt, hade han enligt löftena ryckt in i Frankrike, hade han snart samlat kring sig en fransk här och hade varit den, som diceradt fredsvillkoren. Nu hade han förlorat all credit hos Alexander och hade intet annat partie, än att låta arméen återvända till Sverige och sjelf toga befälet över arméen mot Norrige.

Hvad dom må nu historien fälla öfver C. Johan? Det kan ingen försvara den *infama félonie*, med hvilken han bröt alla de förbindelser, han ingådt med Europas förnämsta furstar och synnerligen mot England, som under ett år gifvit honom så rikliga subsidier för att bekriaga den Napoleon, med hvilken Bernadotte nu ville åter förena sig - och det för pengar?

Han borde vänta sig att genast sättas i akt af sina förra bundsförvanter och stötas ifrån svenska thronen, som var hans hopp? Omöjligen kunde Bernadotte tro, att sjelfva den räddade Napoleon skulle tåla honom uti Frankrike, som då hade haft C. Johan att tacka för sin frälsning. Hvar skulle han då lefva med sina så skamligt förvärfvade 70 millioner?

Huru mycket obegripligare blir ej C. Johans upförande, när man får veta, att samtidigt med hans afhandlingar med Napoleon han hade utsändt en fransman, vicomte de Vieul Castel, béarnesare som han, för att värfva anhängare i Frankrike att blifva utropad till fransk konung?

Vieul Castel fant ingen, som ville veta utaf Bernadotte, och väl för denne sednare, ty regementet hade intet räckt året ut. Bernadotte var altför mycket känd – halft jacobin – halft despot – pratsjuk gascognare – ingen fasthet i viljan och oförmögen att kufva de andre marschalkerna under sin spira – och likväl drömde Bernadotte härom – och sannolikt att han redan i Åbo hade aflockat Alexander att understödja sådane hans planer!!!!

Jag för min del vet endast ett namn att gifva åt Bernadottes planer – och det är *galenskap*; hans lyckliga stjerna, rättare sagdt försynen, räddade honom - och C. Johan, som aldrig ville fullt lita på svenska folkets trohet, dog likväl som svensk konung, grundläggaren af en ny dynasti, och efter att hafva lyft Sverige utur den vanmakt, uti hvilken han mottog det.

Norriges förening, ehuru uselt verkställd, och betalandet af Sveriges dåvarande utrikes skuld samt afskaffandet af det förderfliga accordsystemet äro och förblifva stora och ädla minnen af hans regering, och lycklig han som råkade uti Wetterstedt, min bror och mig personer, som hade noga sedt hans inre – räddade honom mot sin vilja – och aldrig tilläto sig någon brist. af *tystlåtenhet*.

Få äro de, som haft tillfälle läsa uti C. Johans innersta så djupt som jag: K. B. Steding[k] var endast en courtisan, som arbetade för sig och sin famille – de öfriga generalerna endast medelmåttor i politiskt hänseende och oförmögne att med Carl Johan gå i botten med någon fråga dels af brist på kunskap i franska språkets talande, dels derföre att C. Johans pratsjuka förvandlade alting till ändlösa monologuer. Egentlig discussion var omöjlig för alla utom Wetterstedt, min bror och mig, som icke tvekade att afbryta hans tal, då det blef alltför besatt. Öfriga hans tvungne åhörare, uttröttade, slutade med ett Oui-Sire till hvad häldst han sagt.

Snille kan ej nekas C. J. i hög grad och synnerligen i krig men i alt annat kunde han vara rent af galen, i synnerhet uti sina finance planer.

Summan af min opinion om C. Johan, som jag tjenat uti 28 år, [är] – utan positiv religion – utan bestämd moralitet – omåttliga begär efter pg:r utan att vara noggran om sättet *attaquérérn* – hjertat mildt och välvilligt men sinnet hastigt att antaga falska impressioner, men åter färdig att förlåta – *généreux* uti understöd och gåfvor till dem han ansåg vara hans vänner – frikostig mot artister af alla slag, åt hvilka han upoffrade åtminstone 2 à 3 millioner R. B:co, utan att sjelf ega nogon känsla för sköna konster.

I öfrigt var C. Joh. slaf af sin skiftande nervretelse – ena dagen var det svenska prinsen – den andra franska f-marschalken. Ena dagen Alexanders solida vän – den andra hälsad som »ce Polisson, assassin de son Père» [hvilket var osant] – full af hat till Napoleon, som han störtade, och färdig att nedrigt gå öfver på hans sida.

Alt detta lämnar till resultat, att C. Johan var utan moralitet och utan all *conséquez* – endast stor på slagfältet – och i alt annat ett jäsande gascognar-hufvud – och dock ett *försynens redskap* till Sveriges räddning ur sin vanmakt. Det behöfdes en sådan Alexander och, jag vågar tillägga, en sådan som jag då var för att rädda C. Johan.

Mina motiver behöver jag ej vara mongordig att angifva, neml. Sveriges och för dettas skuld Carl Johans. – Men Alexanders motiver äro svårare att utgrunda. Tacksamhet mot C. Johan må visserl. vara ett skäl, ett ädelt skäl – men när det gick ända derhän att öfverse hans åfvan nämnde *félonie* och under monga år efter kriget ännu bevisade sig vara C. Johans vän.

Jag måste antaga, att vid sammanträdet i Åbo Alexander verkligen gifvit C. Johan förhoppningar om franska konunga värdigheten förmodligen i afsigt att försona sin egen *félonie* mot G. Adolf med återinsättandet af sonen på thronen – hvilket alt gjorde honom så medgörlig mot C. Johan.

Mycket härvid bidrogo mina personliga förhollanden till Alexander, som hade för mig mycken vänskap och stort förtroende.

Må Sverige prisa Gud att alting ändå aflupit i det hela lyckligt, ehuru både freden vid Kiel och än mer conventionen vid Moss så lumpet afslutades.

Vid Kiel var det faran att efter ett longt sjelfförvålladt söl gå i mistning af subsidierna, som låg till grund. - Uti Moss var en upsvallning af demokratiske principer och den grundfalska idéen, att han igenom rivalitet mellan hans båda länder skulle, om Sverige nogonsin ville affalla, skulle Norrige uptaga honom. Det säkra är, att hade Sverige affallit, hade Norrige med glädje hyllat danske konungen.

Under sednare år insåg C. Johan denna sanning och ångrade sinna monga eftergifter.

Nej - det behöfdes ett så monarkiskt folk som det svenska för att under 34 år föra regeringen i *öfversättning* och holla ut med C. Johans talsjuka på ett språk, som få af hans conselj rätt fullkomligt förstod. Conseljens ledamöter voro i sanning politiska martyrer - illa betalte – illa behandlade af C. Johan – och ännu orättvisare af ständer, där en lumpen opposition ibland hade öfverhanden.

Jag har här så till sägandes upsummeradt alt, hvad jag har att säga om Carl Johan, denne cameleont, som kunde inom en timme ombyta både känslor och handlingssätt och i sitt alltid jäsande hufvud förena de mest motsatta tankar.

Egentelig religion egde C. Johan intet – endast en halvdunkel deism – på sotesängen begick han aldrig sacramenten, ehuru hans s. k. bigtfader, biskop Hedrén, på mitt föranstaltande efterskrefs och bodde uti slottet de sista 14 dagarna af C. Johans lefnad.

Magnus Brahe, berömvärd för sin outtröttliga verksamhet om konungen, och som hade kunnat uträtta så mycket godt i statsmannärender, hade reducerat sig till rôlen af hans torr-amma, endast sörjande för det fysiska väståndet.⁵

Dessbättre var Löwenhielms misstankar om att Karl Johan planerade förråda alla sina bundsförvanter baserade på lösa rykten. Tingsten (1926) har gått igenom memoarerna inkl slutvinjetten & kunnat dementera det mesta utom Karl Johans personliga uppträdande. Karl Johan förefaller som sin egen värsta fiende. Den vänligaste förklaringen är att han ville veta omgivningens reaktioner på sina idéer: Han sade därför alltid en sak offentligt, något annat privat & genomförde det tredje. Alternativet hade varit att sitta tyst medan omgivningen debatterade alternativen, men fick de tillfälle att yttra sig, skulle säkert deras ambitioner växa & bli ett problem. Nu blev det med tiden så i alla fall.

Mot slutet av Karl Johans regeringstid var alla grundligt trötta på honom. Karl Johan fick skriva sitt eget eftermäle, för det var ingen som ville göra det åt honom. Det omfattande Karl Johan-berömmet är från 1:a & 2:a världskriget då han förvandlades till svensk nationalikon. Att han fick vara kvar berodde förmodligen på att Sveriges anseende inte tålde ytterligare en statskupp, påtvingad abdikation eller tronföljarval. Hans ställning var mot slutet för svag för att han skulle kunna göra annat än att härska över hovstaten & sin regering, vilket tolererades eftersom den i alla fall ingenting åstadkom. Alla var dock tacksamma för att Napoleon var borta, och det hade ju Karl Johan del i.

*

Jag avslutar Karl Johan-kritiken med hans norska eftermäle. Enligt detta var Karl Johan en svensk kung snarare än en unionskung, men framför allt sig själv närmast. Men eftersom Karl Johan faktiskt hade befriat Norge från Danmark var inställningen kluven. Till det medverkade svårigheten att förstå hans person & motiv:

Dommen over ham som personlighet og som feltherre og statsmann har i eftertid som i samtid kommet til å falle meget ulikt ut efter de sympatier eller antipatier som har gjort sig gjeldende, og han var jo også tilstrekkelig sammensatt til å kunne bli oppfattet på rett motsatte måter, – på én gang impulsiv og beregnende, verdenskløk og fantastisk, somtid smålig og somtid storslagen, med trang både til å kommandere og til å gjøre sig elsket, sikker på sin egen uovervinnelighet og likevel mistenksom, – et stort barn, men en kongelig personlighet. Norge gjorde han to store tjenester, først ved å løsrive det fra det danske enevælde, derefter ved å hevde dets suverenitet overfor stormaktene; i begge tilfelle fikk riktignok hans tiltak større virkninger enn han selv hadde regnet med. Som Norges regent og konge var han ellers vesentlig en tilbakeholdende kraft; men nettop ved sin dårlig beregnede motstand egget han fram en sterkere nasjonal reisning, – det ser en tydelig i kampen om hans reaksjonære grunnlovsforslag, i kampen om 17. mai og i krisen ved Stortingets oppløsning 1836. Ikke i noget forhold var han en *quantité négligeable*. Men resultatet av hans kamp var ofte det motsatte av det han hadde villet.⁶

Historikern Alf Kaartvedt sammanfattar det som som att det finns två norska traditioner om Karl Johan. Den ena representeras av Yngvar Nielsen & Wilhelm Keilhau som såg honom som en representant för den franska revolutionen; den andra representeras av Ernst Sars,

⁵ Löwenhielm 1923 & 1925.

⁶ Koht 1936: ss. 211-212.

Sverre Steen & dåtidens politiska aktörer som såg honom som ytterligare en storsvensk maktfullkomlig monark.⁷

⁷ Kaartvedt 1964: ss. 241-266.